

דף כח

הערות ובאורים בפשט

מגיד לך הכתוב שהספק אסורה (מרש"י דף ב: ד"ה כטומאה נראה שהגרסה כאן: **שעל הספק אסורה**). וכן רהיטת הלשון, וכ"ה בלקוטי הלכות), **מכאן אתה דן לשרץ**; ומה **סוטה שלא עשה בה שוגג כמזיד...** **שרץ שעשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון אינו דין שיעשה בו ספק כודאי** — כתבו הרא"ש והר"ש בתוספותיהם שאין זה 'קל וחומר' גמור, שהרי יש לו כמה פרכות; לטומאת הסוטה אין טהרה כלשאר טומאות, וגם יש שם רגלים בדבר, ועוד. אלא הלכה למשה מסיני זו שהסמיכה בקל וחומר. או אפשר שלמדים לשאר טומאות מכך שהוציאה תורה דין זה בלשון טומאה.

ובתוספות כאן משמע שנקטו שקל-וחומר גמור הוא. ופירשו ש'רגלים לדבר' דסוטה דומה לספק מגע שרץ, בשניהם יש ריעותא המעורר ספק ומוציא הדבר מחזקתו. והרשב"א (הובא בשיטה מקובצת כתובות ט) נקט שכל ספק טומאה הקיש הכתוב לטומאה, בין שיש רגלים לדבר בין שאין רגלים לדבר, ורק בסוטה צריך שיהא רגלים לדבר, משום שטוענת 'ברי' שהיא טהורה.

יש מן האחרונים שכתבו שדין סוטה עצמו אינו 'ספק טומאה' כלל, אלא 'ספק איסור' הוא, רק קבלו חז"ל מהלכה למשה מסיני [או דרשו מיתור לשון הכתובים. ע' חדושים ובאורים], שזה שכתוב בתורה בסוטה לשון טומאה, בא להורות ענין אחר, שבכל מקום שיוולד ספק טומאה, יהיו דיניו כדין הסוטה, ואולם עצם הדין בסוטה אינו ענין ל'ספק טומאה' כלל. (עפ"י שערי ישר א, טז. וצ"ע לישב דבריו עם דהתוס'). וכיו"ב יש באחיעזר ח"א ז, ב. וכן ע' בחדושים ובאורים).

(ע"ב) דבר שיש בו דעת לישראל — כלומר להשיב כענין לשואלים אותו על מה שארע. (עפ"י רמב"ם אבות הטומאות טז, ב בפירושו למשנה — טהרות ג, ו).

זכי תימא כהונה לא צריכא קרא, שהרי עשה בה ספק זונה כזונה, תרומה נמי לא תיבעי קרא, שהרי עשה בה ספק זונה כזונה — יש להבין מה באמת הטעם לכך שצריך קראי לאסרה בתרומה ולכהונה, הרי עשאתה תורה כודאי. (וע' בתוס').

אכן מבואר בכמה מקומות שדין 'ספק כודאי' בסוטה, אין גדרו הכרעה ודאית על המציאות, שאמרה תורה להניח שארעה ודאי טומאה, אלא הטילה התורה איסור-ודאי מחודש על מציאות מסופקת זו. ולכן, צריכים לגילוי פרטי כלפי כל הלכה והלכה ביחוד, כי לולא כן הייתי סובר שאיסור מחודש זה אינו שייך אלא למה שנאמר בפרשה ולא להלכות אחרות. (עפ"י חדושי הגר"ח על הש"ס, בכ"מ. וע' אחיעזר א; שערי ישר א, יא; זכר יצחק סד).

ויש מפרשים בסגנון אחר; אמנם גילה הכתוב שהספק נידון כודאי טומאה, אבל לענין לאו אחר, כגון זו שיהא לה שם 'זונה' — לא שמענו, והרי זה כשאר ספק איסור דאורייתא, שאינו נידון כודאי. על כן הוצרך הכתוב לגלות שאסורה לכהונה ותרומה משום 'טומאה'. (עפ"י שב שמעתא א, יב-יג; מנחת חינוך רסג, לד. וע"ע רי"ט אלגזי על הל' בכורות להרמב"ן, פ"ה אות מג בד"ה והנה במה, ואילך; אבי עזרי (רביעאה) — איסור"ב א, כב; חזו"א אה"ע טו, א).

על דברי הירושלמי המובאים בתוס', שספק טומאה ברה"ר טהור ממה שמצינו שהציבור עושים את הפסח בטומאה — ע' בשו"ת דובב משרים ח"ב יד; חדושים ובאורים.

ככתבם וכלשונם'

'אין האיש מנוקה מעוון אין המים בודקין את אשתו' — 'כל מיני צער ויסורין שיש לאדם על ידי אדם אחר, בין מדעתו בין שלא מדעתו רק בגרמא דיליה נגרם צער לאחר, וכן אפילו מוכיחו ועי"ז מצטער — הוא הרצועת-מרדות לו על עונו וכן גם הבושה והצער שיש לאדם בעונו כשמוכיחין אותו, גם זה הוא ליסורין על עונו. ולכן יש לאדם ליזהר שיהיה הוא נקי בזה, וכמו שנאמר ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, וכן נאמר גבי בעשא. ולכן נאמר התקששו וקושו ודרשו רז"ל 'קשוט עצמך תחילה ואחר כך קשוט אחרים', דבלאו הכי נענש על כך. ויסורין הבאים לאחר על ידו שלא מדעתו, אין הקב"ה מביאם אלא ע"י מי שנקי בדבר, כי אין הקב"ה רוצה להביא תקלה לאיש מישראל ואם לא שגם לו יש משפט בזה שיקבל העונש על מה שנענש זה על ידו, על דרך שאמרו במכות הקב"ה מזמינם לפונדק אחד' כו' זה נהרג וזה גולה. ולכן אמרו בסוטה כשאין האיש מנוקה מעוון אין המים בודקין את אשתו'. (צדקת הצדיק ס)

(ע"ב) 'זמכאן אמרו: דבר שיש בו דעת לישראל ברשות היחיד ספיקו טמא ברשות הרבים ספיקו טהור. ושאין בו דעת לישראל בין ברה"י בין ברה"ר ספיקו טהור'

— 'נראה מהתוספות (בנידה ב,א ד"ה מעת) ומהרמב"ם (אבות הטומאות טז,ג ואילך), שדבר שאין בו דעת לישראל — ספיקו טהור גם במקרה של ספק השקול; כנגד זה דבר שיש בו דעת לישראל — ספיקו טמא אפילו היתה שם חזקת טהרה.

ונמצא, שספק טומאה — המתייחס לדבר שאין בו דעת לישראל — דינו קל יותר מן האמור בשאר כל האיסורים; שהרי באלה נאמר, שספק דאורייתא לחומרא; ולדעת הרוב המכריע של הפוסקים, הרי עצם הכלל הזה נוהג מדאורייתא.

ונראה שהתורה רמזה לנו כאן רמז כדי להוציא מלבנו דעות מוטעות: אל יעלה על דעתנו, שטומאה הנוגעת בחפץ משפיעה עליו השפעה ממשית, מאגית ובלתי-נראית. שכן אילו נודעה לטומאה השפעה מזיקה ממשית ומאגית, לא היה דין ספק טומאה קל יותר מדין שאר כל הספקות; היפוכו של דבר: טומאה היתה מביאה לידי סכנה — וכבר אמרו: 'חמירא סכנתא מאיסורא'. אלא הרי זו אחת מן הראיות לכך, שהלכות טומאה הן מסוג ההלכות הסמליות; הוה אומר, הן מעוררות ושומרות בהכרתנו המוסרית את האמיתות החשובות ביותר...

מאידך, אם הספק מתייחס למצבו או לפעילותו של אדם בר דעת, הרי הדין חמור יותר; ודבר שיש בו דעת לישראל — אף ספיקו טמא. והרי כאן רעיון, שכבר מצאנו דוגמתו; כי ידיעת הטומאה יצאה מכלל שאר כל המצוות, ונקבע לה קרבן עולה ויורד — בצד שמיעת קול ושבועת ביטוי. אכן הלכות טומאה מבקשות לחזק בלבנו את ההכרה בא-ל האישי והחופשי — ובאדם האישי והחופשי. הכרה זו היא היסוד לכל אמונה יהודית; ולא באו מקדש וקדשיו אלא להביא אותנו לידי אמונה זו. משום כך שיכחת ההלכות האלה טעונה כפרה על ידי

קרנן מיוחד. וכן הדבר גם כאן: יהודי בר דעת איננו רשאי לאכול מן הקדשים, אלא אם כן ברור לו — בלא צל של ספק — שהוא נקי מכל טומאה; וכן גם ביחס לכל חפץ, שנגע בו בר דעת או גרם לו מגע: אף חפץ זה לא ייקרא טהור, אלא אם כן טהרתו ברורה לו בוודאות גמורה.

כאמור, החומרה שנאמרה בדבר שיש בו דעת לישאל, נוהגת רק ברשות היחיד; ואילו ספק טומאה ברשות הרבים הוא טהור. והירושלמי (ע' תוספות סוטה כח ע"ב) — וכן גם הרמב"ם (הל' אבות הטומאות טז, א) — קושרים הלכה זו עם הדין ש'טומאה דחוייה בציבור', וציבור עושין פסח בטומאה בזמן שרובו של ציבור טמאין. הלכה זו מבהירה את מעלתו הרוחנית-המוסרית של הכלל האנושי: אין ציבור מת, והאומה איננה יודעת מוות; ואף היחיד, המקדיש את מעשיו לטובת הכלל, מציל את פרי הרוח של ימי חלדו ומפקיע אותו משלטון המוות; אף הוא זוכה באלמוות — בעודו בעולם הזה.

מובן, שהשקפה זו איננה תופסת את רעיון הכלל כאיחוד של מספר גופים — שעשו יד אחת כדי להשיג עוצמה גופנית. אילו היה זה כך, היתה גם האומה משועבדת למוות; אף היא ושאיפותיה היו בנות חלוף — לא פחות מן היחיד ורצונותיו. אלא האומה תשא לעד את ערכי הנצח של האנושות; רעיון הכלל מייצג את נצח האדם על כל ערכיו הרוחניים-המוסריים. ערכים אלה הם תמצית הקשר, המלכד את היחידים והופך אותם לעם. ועצם רעיון הכלל מייצג אפוא את החירות המוסרית של האדם. משום כך 'טומאה דחוייה בציבור'. כי רעיון הציבור מחליש את הסכנה הנשקפת להכרת החירות המוסרית; שוב אין לחשוש, שהשעבוד הגופני של הטומאה יעבור אל תחום המוסר. והטהרה המיוצגת על ידי רעיון הכלל — השפעה חיובית נודעת לה; ולפיכך אם נתעורר ספק, כביכול, בחסות הכלל — ברשות הרבים, בפני שלושה — הרי רעיון הכלל מכריע את הכף לצד הטהרה. משום כך 'ספק טומאה דחוייה בציבור' — כלשון הירושלמי; הוה אומר: ספק טומאה ברשות הרבים טהור. (מתוך פירוש רש"י הירש — צו ז, ט-כא)

*

ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא את עונה עולה בגימטריא: 'אם אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקים את אשתו' (→ בהפרש של אחד. 'ברכת פרץ' נשא)

דף כט

הערות באורים וציונים

ז'הבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל — ודאי טמא הוא דלא יאכל, הא ספק טמא וספק טהור — יאכל. אימא סיפא והבשר, כל טהור יאכל בשר — ודאי טהור הוא דיאכל בשר הא ספק טמא וספק טהור לא יאכל, אלא שמע מינה... — רבי יעקב מליסא, בספרו 'חוות דעת' (יו"ד קי, בפתח 'בית הספק') כתב שמכאן מקור לשיטת הרמב"ם שהספקות אינם אסורים מן התורה, אלא